
Анђела Гавриловић
(Институт за историју уметности, Филозофски факултет,
Београд)

**КУЛТ И ИКОНОГРАФИЈА СВЕТОГ ПОЛИЕУКТА
МЕЛИТИНСКОГ У СРБИЈИ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ
НА ПОМЕН И МОЛИТВЕНО ОБРАЂАЊЕ СВЕТОГ САВЕ
ОВОМ МУЧЕНИКУ У ХИЛАНДАРСКОМ ТИПИКУ (1199)**

Анстракт: У раду се представљају култ и иконографија Светог Полиеукта Мелитинског у српској средњовековној држави у време државне независности (1168–1459), али се разматрају и познији примери његових представа, које се византијском традицијом у приказивању овог светог ослањају на ранија раздобља. Реч је о младом ратнику пореклом из јерменског града Мелитине, који је, неодступно исповедајући хришћанство погубљен мачем 259. године. Истраживање култа овог светитеља уопште скопчано је са бројним потешкоћама, које потичу од самих извора и доступне грађе, о чему са опрезом сведоче ранији истраживачи. Како култу Светог Полиеукта у средњовековној Србији није до сада посвећена засебна студија, овај рад има за циљ да анализом хагиографских и иконографских извора, као и различитих средњовековних књижевних састава поближе расветли култ Светог Полиеукта у српској средњовековној средини – појаву лика овог светитеља у монументалном живопису, као и разлоге и особености његовог штовања. Поменута анализа предузета је у циљу разматрања и бољег разумевања једног одељка Хиландарског типика (гл. 39) у којем Свети Сава уз Христа и Богородицу помиње овог светитеља, молећи му се на специфичан начин да заштити Хиландар и његово братство од зла.

Кључне речи: Свети Полиеукт, Мелитина, култ, иконографија, фреске, српска средњовековна држава, Свети Сава, Хиландарски типик.

Увод и историографија

Рад који је пред читаоцем има за циљ да анализом хагиографских и иконографских извора, као и других средњовековних књижевних састава, представи и расветли култ и иконографију Светог Полиеукта у српској

Сл. 1 Свети Полиеукт Мелитински, Свети Апостоли у Пећкој патријаршији, око 1260.

Fig. 1 Saint Polyeuktos of Melitene, the church of Holy Apostles in Patriarchate of Peć, c. 1260.

средњовековној држави. Свети Полиеукт (ὁ ἅγιος Πολύευκτος) био је први мученик пострадао за Христа у јерменском граду Мелитини, родном граду овог светитеља смештеном близу реке Еуфрата. Неодступно исповедајући хришћанство, цепајући декрет о поштовању паганских идола и рушећи их, био је погубљен мачем 259. године за време владавине римског цара Валерија (253–259).¹ Био је официр, као и његов нераздвојни пријатељ, хришћанин Неарх. У почетку официр Полиеукт „беше по вери незнабожац и светлошћу истине још не просвећен”, да би му се касније сам Господ у светлости јавио у сну, заменивши његово старо одело „новим, пресјајним, чије су петље златне”.² Ускоро након његове смрти, када је Христова црква под влашћу цара Константина тријумфала у читавом Римском царству, у Мелитини је у Полиеуктовој част подигнута велика црква. Према

легенди многа чуда су се збила посредништвом и заступништвом Светог Полиеукта. У овој цркви су се родитељи Светог Јефтимија Великог, Павле и Дионисија, молили да добију сина. Тако је до рођења великог светила ортодоксије 376. године дошло управо заступништвом Светог Полиеукта Мелитинског.³

Истраживање култа Светог Полиеукта скопчано је са бројним потешкоћама, које потичу од самих извора и доступне грађе, о чему са опрезом сведоче ранији истраживачи.⁴ У смислу наведеног циља истраживања од особитог су значаја, помени светитеља у писаним изворима – хагиографским и историјским, као што је важна и појава лика наведеног светитеља у српском средњовековном монументалном

¹ За житије Светог Полиеукта и податке о његовом животу уопште, в. Н. Delehaue, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Bruxelles 1902, 379.8; Ј. Поповић, *Житија светих за јануар*, Београд, 1972, 261–265; В. Aubé, *Polyeucte dans l'histoire. Étude sur le martyr de Polyeucte d'après des monuments inédits*, Paris 1882; Fr. Halkin, *Le ménologe impérial de Baltimore*, Bruxelles 1985, 84–98; Ch. Walter, *Sts Polyeuctus of Melitene and Nearchus*, in: Ead. *The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition*, Aldershot 2003, 236–238.

² О Полиеуктовој визији Христа, в. Поповић, *Житија светих*, 262; Halkin, *Le ménologe impérial de Baltimore*, 86, 96.

³ Поповић, *Житија светих*, 623–624.

⁴ Види доле.

живопису. Сви наведени елементи служе да прикажу и појасне разлоге и особености штовања Светог Полиеукта у српској средњовековној држави. Подстепк овом истраживању представља молитвено обраћање Светог Саве Светом Полиеукту и његово помимање уз Христа и Богородицу да заштити хиландарско братство од зла. Премда су различите представе Светог Полиеукта присутне у српској уметности помињане и разматране у делима аутора који се баве култом овог светитеља у Византији, до данас није састављена студија посвећена култу овог светитеља у Србији, што представља подстицај више за настанак овог рада. Да би се разумео култ Светог Полиеукта у српској средини, укратко ћемо се осврнути на историографију његовог култа у Византији.

Култом светог Полиеукта у Византијском царству уопште, као и историјским околностима везаним за њега у ширем и ужем смислу речи бавио се релативно мали број истраживача. Остатке цркве пронађене током ископавања шездесетих година XX века у области Сарачхане у Истанбулу идентификовали су као делове цариградске цркве Светог Полиеукта Мелитинског Сирил Манго и Игор Шевченко, убрзо након њиховог открића.⁵ Представама Светог Полиеукта Мелитинског у византијској уметности бавио се британски византолог Кристофер Валтер (2003) и њима је посветио једну студију у својој књизи о светим ратницима у византијској уметности.⁶ У својој студији он закључује: „Последишно, не чини се да је традиција портрета Светог Полиеукта установљена у Византији, нити да је он, упркос импозатне цркве подигнуте њему у част у Цариграду, био изузетно поштован као свети ратник. Он се не јавља у њиховим поворкама“.⁷ Посветом знамените цркве Светог Полиеукта Мелитинског у Цариграду у контексту историјских околности и епиграма посвећеног овој цркви (АР 1.10) детаљно се бавила Агле Пицоне (2003).⁸ Она је

Сл. 2 Свети Полиеукт Мелитински, Свети Ђорђе у Старом Нагоричину, око 1316/1317. године

Fig. 2 Saint Polyuktos of Melitene, the church of Saint George in Staro Nagoričino, c. 1316/1317.

⁵ C. Mango, I. Ševčenko, *Remains of the Church of St. Polyuktos at Constantinople*, *Dumbarton Oaks Papers* 15 (1961) 243–247

⁶ Walter, *Sts Polyuctus of Melitene and Nearchus*, 238 (XXV. 236–238).

⁷ Исто.

⁸ A. M. V. Pizzone, *Da Melitene a Constantinopoli: Polieucto nella politica dinas-*

размотрила историјске околности под којима је црква подигнута и посвећена Светом мученику Полиеукту о чему ће касније у раду бити речи, када будемо говорили о култу Светог Полиеукта.⁹ Џонатан Бардил је анализирао и протумачио опис унутрашњег украса пете фасаде знамените цариградске цркве Светог Полиеукта Мелитинског од Светог Григорија из Тура (538–594), поставивши га у контекст историјских околности и размотривши теолошко-симболичне конотације овог украса, изневши уверљиво мишљење да је пета фасада храма била решена у виду равне дрвене таванице, касетиране и позлаћене.¹⁰ Култом Светог Полиеукта Мелитинског у ширем смислу речи, бавио се у новије време Ентони Катлер при чему је посветио пажњу и српским представама овог светитеља.¹¹ Он своје саопштење није без разлога насловио „Опасности Светог Полиеукта: О манифестацијама мученика у византијској уметности, култу и литератури”.¹² И заиста, постоји велики јаз између значаја цркве Светог Полиеукта у Цариграду и броја његових представа, односно снаге његовог култа у Византији и целокупне слике коју пружа очувана грађа о овом светитељу (историјски извори, археолошки налази и друго). Реч је о једној од најважнијих цркава Византијског царства средине V века и свакако најзначајнијој престоничкој задужбини првих деценија VI века. Ову цркву саградила је и посветила Светом мученику Полиеукту Мелитинском царица Евдокија, супруга византијског василевса Теодосија II (408–450), а потом је њена праунука Аниција Јулијана заменила ову грађевину монументалним здањем. Била је то задужбина царске породице импозантних размера и раскоши, грађена двадесетих година шестог века и саграђена непосредно пред сам долазак византијског цара Јустинијана (527–565) на власт (524–527).¹³ Нажалост, како ова грађевина до данашњих дана није очувана, истраживачима је велико поље рада ускраћено. Епиграм посвећен овој цркви очуван је и доноси податке о њој и њеним ктиторкама.¹⁴ Оно што такође веома изненађује јесте чињеница да је посвета цркве овом светитељу у Византији изузетна реткост. Према речима ранијих истраживача само су још две цркве носиле исту посвету – једна у

---

tica di Giuliana Anicia alcune osservazioni in Margine ad A. P. I 10, *Maia: Rivista di letterature classiche* 55 (2003) 107–132; за епиграм и податке које он пружа в. наведено дело и М. Withby, *The St Polyuktos Epigram (AP 1.10): A Literary Perspective*, in: S. Fitzgerald Johnson, *Greek Literature in Late Antiquity. Dynamism, Didacticism, Classicism*, G. James (ed.), Abingdon 2006, 159–187 (са ранијом литературом).

⁹ В. доле.

¹⁰ J. Bardill, *A New Temple for Byzantium. Anicia Juliana, King Solomon, and the Gilded Ceiling of the Church of St. Polyuktos in Constantinople*, in: W. Bowden, A. Gutteridge and C. Machado, *Social and Political Life in Late Antiquity*, Vol. 3.1, Leiden 2006, 339–370.

¹¹ Cutler, *The Perils of Polyuctos*, 91–114.

¹² Исто.

¹³ Harrison, *A Temple for Byzantium*, 33, 35; Bardill, *A New Temple for Byzantium*, 339–369; Walter, *Sts Polyuctus of Melitene*, 236.

¹⁴ О овом епиграму в. М. Withby, *The St Polyuktos Epigram (AP 1.10): A Literary Perspective*, in: 159–187 (са ранијом литературом).

Равени и друга у Горњем Египту,¹⁵ а овом броју треба додати и манастир у Мелитини у којем су се молили родитељи Светог Јевтимија Великог да добију дете.¹⁶ Осим тога, када је начин прослављања Светог Полиеукта Мелитинског у питању, такође зачуђује околност да ни у једном споменику он није представљен у друштву свог оданог пријатеља Неарха, који је уз Полиеукта главни протагонист његовог житија и који је уз породицу Светог Полиеукта не представља развијен наратив са карактеристичним живописним епизодама, већ делује једноставног и прилично „уопштеног типа“. Постојање релативно малог броја представа Светог Полиеукта Мелитинског један је од главних проблема у изучавању иконографије овог светитеља у византијској уметности и шире у уметности земаља њеног културног круга. Ипак, када је српска средњовековна уметност у питању број очуваних представа јерменског мученика довољан да је да се извуче закључак о пореклу датих иконографских решења, као и да се стање у уметности упореди са стањем из хагиографских и других писаних извора. Најпре ћемо се осврнути на хагиографске изворе и податке које они пружају о јерменском мученику.

Српски хагиографски извори

У српским хагиографским изворима јерменски мученик означен је као „Свети мученик Полиеукт“.¹⁷ Име Светог Полиеукта присутно је у различитим хагиографским изворима: пролозима, минејима за јануар и другим изворима, али не увек.

Занимљива је околност да је у Мирослављевом јеванђељу (трећа четвртина XII века), у минеју након јеванђеоских чтенија при крају кодекса под јануарским датумом када се по правилу прославља спомен Светог Полиеукта у Византији (9. јануар), име првог јерменског страдалника за хришћанску веру изостављено.¹⁸ Она би сведочила да је тек са делатношћу Светог Саве Српског у Хиландарком типичу забележен први помен овог мученика у српској средњовековној књижевности и уметности, на шта ћемо се мало касније осврнути.¹⁹

Типик српског архиепископа Никодима (1317–1324) напротив указује да је за спомен Светог јерменског мученика Полиеукта одређен 9. јануар.²⁰ Мелитински мученик је у овом типичу означен као „Свети мученик Полијект“.²¹ Оно што је за Светог Полиеукта Мелитинског

¹⁵ Aubé, *Polyeucte dans l'histoire*, 10.

¹⁶ В. горе и доле.

¹⁷ В. доле.

¹⁸ В. Топаловић, Д. Мрђеновић, Б. Бркић, Мирослављево јеванђеље. Фототипско издање, Београд 1998, л. 166б.

¹⁹ В. доле.

²⁰ Ђ. Трифуновић (прир.), Типик архиепископа Никодима, I, Београд 2004, 9. I; исти, Типик архиепископа Никодима, II, Београд 2007, л. 82б.

²¹ Исто.

Сл. 3а) Свети Полиеукт Мелитински, црква Благовештења у Грачаници, око 1321.

Fig. 3a Saint Polyeuktos of Melitene, the church of Annunciation in Gračanica, c. 1321.

карактеристично, како за писане, хагиографске и друге изворе, тако и за његове ликовне представе он ни на једном месту није означен било којим топонимским епитетом, који би га прецизно одредио као јерменског светитеља. Поменути датум одговара дану прослављања Светог Полиеукта Мелитинског у Синаксару Цариградске цркве одакле је и преузет.²²

У складу са до сада реченим, Дионисије из Фурне, састављач познате сликарске ерминије (1730–1734) означио је 9. јануар као датум прослављања овог мученика.²³ Ово је и једини светитељ са именом Полиеукт који се јавља у његовој сликарској ерминији. Када је о свежи датума прослављања овог светог и уметности реч, да је дан његовог прослављања био непромењен сведоче и представе Светог

Полиеукта Мелитинског у сликаним календарима, где је за спомен овог светог редовно одређен 9. јануар, а овај датум присутна је и у пролозима, четворојеванђељима и другим црквеним књигама. Поменути датум условљен је чињеницом да је на тај дан Свети Полиеукт мученички пострадао, о чему обавештевају хагиографски и други састави.²⁴

Пролошка житија Светог Полиеукта у српским средњовековним пролозима такође на свој начин сведоче о култу овог светитеља код Срба. Ови састави кратког обима почињу реченицом која описује начин мучениковог страдања, указујући да је страдао усековањем и да је молитвом имао велику благодат, као и да је 9. јануара усекован и да се „даровао великим молитвеником“ односно да је „примио молитву“.²⁵ Такође, у житија доносе уобичајени општи податак да је Полиеукт живео у време римских цара Деција (249–251) и Валеријана (253–260) и да је ратовао у јерменском граду Мелитини. У њима се посебно истиче да је

²² Delehayе, *Syn CP*, 379.8.

²³ “*The Painter’s Manuel*” of Dionysius of Fournа. *An English translation, with Commentary, of cod. Gr. 708 in the Saltykov-Shchedrin State Public Library*, Leningrad by P. Netherington, London 1974, 57, 75; и друге ерминије наводе 9. јануар као датум прослављања Светог Полиеукта, в. нпр. М. Чанак Медић, *Стари сликарски приручници*, II, Београд 2002, 544.

²⁴ В. доле.

²⁵ Дечани 54, л. 99б (пролог за децембар – фебруар; крај XIV века); Дечани 55, л. 12а (пролог за децембар – који недостаје, јануар, и фебруар; 1355 – 1370); Дечани 57, 76а (пролог за месеце децембар – фебруар, XV век).

Свети Полиеукт захваљујући многим молитвама задобио благодат (о чему обавештавају и ране грчке хомилије посвећене овом мученику),²⁶ да је са дерзновенијем проповедао Христа, као и да је смело и чврсто порушио паганске жртвенике.²⁷ Једино се плашио да Христову веру не напусти. Пролошка житија истичу и да је „примио мученички крај“ тј. да је мученички скончао.²⁸ Житија посебно истичу чињеницу да је Полиеукт благодарећи многим молитвама које је сатворио Господу примио велику благодат од Бога, као и да је 9. јануара посечен и да је био велики молитвеник.²⁹ Житија такође посебно наглашавају да је Свети Полиеукт био први мученик у јерменској земљи који је пострадао за Христа.³⁰

Сл. 3b) Богородица са малим Христом, црква Благовештења у Грачаници, око 1321

Fig. 3b Mother of God with small Christ, the church of Annunciation in Gračanica, c. 1321

Како се дан прослављања Светог Полиеукта Мелитинског хронолошки ослања на празник Крштења Христовог, химографски састави посвећени овом светитељу на специфичан начин повезују мотиве ова два празника: Крштења Христовог и спомена Светог Полиеукта. Тако се у тропару Светом Полиеукту 4. гласа каже: „Мученик твој Господо, Полиеукт, у страдању своме је примио непропадљиви венац, од Тебе, Бога нашега, јер имајући помоћ Твоју мучитеље победи, а разори и немоћну дрскост демона: Његовим молитвама спаси душе наше“.³¹ У кондаку Светог Полиеукта се наводи: „Спасу приклонивши у Јордану главу, срушио си змијеве главе; Полиеуктова глава будући одсечена лажљивога посрами.“³² У икосу канона Светог Полиеукта се Крштење Христово пореди са Полиеуктовим страдањем: „У реци Јордану саздатељ свега главу приклонивши, крштење прима, и змијеве главе невидљиво срушивши, моћ пода људима ... и смрт му задавши без наде. Тако и сада мученик Полиеукт ласкањем жене се не поколеба, пастрада тврдо, положи

²⁶ Уп. Aubé, *Polyeucte dans l'histoire*, 72.

²⁷ Дечани 54, л. 99б.

²⁸ Дечани 54, л. 99б–100а; Дечани 55, л. 12а–12б; Дечани 57, 76а–76б.

²⁹ Дечани 54, л. 99б.

³⁰ Дечани 57, л. 76а.

³¹ Дечани 45б, л. 78а.

³² Дечани 45б, л. 78б.

главу, која би отсечена, лажљивога посрамивши³³. Химнографија пева и о жртви коју је принео Свети Полиеукт: „Данас се служи твој помен, мучениче. Страстотрпче Полиеукте, јер си Христу био богоугодна и драга жртва“³⁴. И химнографија, попут пролога, опева и истиче светитељеву „мученичку смелост“ пред Господом: „Подигни моју усмрћену и палу душу, па је твојом мученичком смелошћу загрли и приведи је Божанским наредбама, и побожно је обрати врлинама, да кличем Владици и свештеницима певајте му, а народи величајте га у све векове“³⁵. О наглашено дубоком степену мучеништва се такође каже и следеће: „У потоцима твоје мученички проливане крви, удавио си злобу Онога који ти се противио и цркву Христову напајаш и обасјаваш богоблажени, а ова тебе заувек прославља“³⁶. Свети Полиеукт се прославља као заштитник и помоћник у искушењима и невољама: „Буди ми мучениче помоћник и избављај ме од разних искушења и неприлика, јер ти кидаш окове јереси и твојом науком ослобађаш од тамнице, онога који тебе, славни, чистом савешћу, прославља“³⁷. Полиеукт је у служби хваљен као победник над Велијаром, који је разорио идолске жртвенике: „...радуј се свехвални, јер си многоструку хајку Велијарову победио, и венцем победе се од Христа овенчао. Радуј се војниче великога Цара и Спаса нашега, јер си жртвенике идолске разорио. Радуј се украсе мученика, и моли да се избавимо од сваке опасности сви, који са вером служимо твој увек слављени празник“³⁸.

Хиландарски типик Светог Саве Српског, помен Светог Полиеукта Мелитинског и химнографија празника Светог Полиеукта Мелитинског

Када је култ светог Полиетукта у српској средини у питању посебан раритет представља чињеница да Свети Сава Српски овог светитеља помиње у Хиландарском типичу.³⁹ Реч је о хронолошки другом делу Светог Саве које је саставио највероватније у другој половини 1199. године, пошто су радови на новооснованом манастирском комплексу били сасвим завршени и посед манастира комплетиран.⁴⁰ Наиме, Свети Сава помиње Светог Полиеукта као жарког молитвеног заступника монаха који стају у „бојни ред“ против нечастивога. Имајући у виду све до сада речено, светитељ се помиње на једном месту у 39. глави Хиландарског типика – „О поуци игуману и економу и свој братији да неразрушно чувају све што

³³ Исто, л. 78б–79а.

³⁴ Исто, л. 80б.

³⁵ Исто, л. 80б.

³⁶ Исто, л. 81а.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто, л. 77б.

³⁹ В. Савић, Богослужбена лексика у српским типичима од *XIII* до *XIV* века, Нови Сад 2013 (необјављена докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет), 526.

⁴⁰ Љ. Јухас Георгијевска, Књижевни рад Светог Саве, у: Иста (прир.), Свети Сава. Сабрана дела, Београд 2004, 21.

је заповеђено у типичу⁴¹. Цитат у целости гласи: „Но ви сви, просвећени Божијом благодаћу, знате његове замке и како треба да се од њих уклањател а то знате из божанствених списа и непрестаног читања поука, и од самог искушавања, и од онога чему се сами у искушењу научисте. Станите против зла чврсто, имајући велику и неразориву помоћ Божију, топлим молитвама пренепорочне и пресвете Владичице наше госпође Богородице, и светога и славнога мученика Полиеукта, и молитвама блаженога оца нашега Симеона. А приложићу, грешни, и своју молитву, да вас братски учи и да додајете што треба, који не зна од онога који то добро разуме. И тако у Светом Духу и у љубави један од другог утврђивани и сврставани као у бојни ред, добро и духовно и спасоносно“.⁴¹ Полиеукт је у Хиландарском типичу назван „славним и великим мучеником“ у функцији „молитеља“ односно посредника, заступника. Својим „жарким“ молитвама код Господа посредују за монахе пресвета Богородица и свети Полиеукт. Оно што на основу цитата можемо закључити јесте да је овде скуп светих личности одабран и веома сведен. Другим речима, уз Богородицу стоји директно сам Свети Полиеукт, а иза њега Свети Симеон Српски. Богородица и Свети Симеон су ословљени као „наши“, док Свети Полиеукт није „наш“, али је ословљен као „свети и славни мученик“.⁴² Како на основу изнетог можемо закључити Светом Сави је молитвено заступништво Светог Полиеукта, које се нарочито истиче у пролошким житијима овог мученика било добро познато. Осим тога, химнографија сведочи да је Свети Полиеукт онај који је „многоструку хајку Велијарову победио“, уништавањем идола и исповедањем Христа.⁴³ Постоји још један елемент који указује на разлоге зашто се Свети Сава молитвено обраћа Светом Полиеукту Мелитинском. Наиме, као што монаси у борби против Сатане стају у бојни ред као његови војници, тако је Свети Полиеукт од паганског војника постао Христов војник. С обзиром на ову чињеницу, да је он најпре био војник римске војске, а касније постао војник Христов, њему су биле познате све Сатанине замке. Свети Полиеукт је у служби празника ословљен као „војник Великога Цара и Спаса нашега“,⁴⁴ „храбри војник Христов“⁴⁵ односно као „добар војник Христа Бога свих“.⁴⁶ У том смислу, Свети Полиеукт је специфичан узор монасима и њихов заштитник: „Да би вечно блаженство стекао, блажени, лепоте живота, природне везе и сладости и славу, па и сами овај живот си презрео, и у твоме надању ниси погрешно. Тајанствено си научен божанским начином о светим тајнама, и чврсто си се на крајњи подвиг одлучио, и победник постао, и удостојио се Полиеукте непролазних венаца. За најбезбожнију почаст идолима си природну мржњу

⁴¹ Св. Сава, Сабрана дела, Београд 2005 (прир. Љ. Јухас-Георгиевска), 146; В. Савић, Богослужбена лексика у српским типичима од *XII* до *XIV* века, непубликована докторска дисертација, Нови Сад (Филозофски факултет) 2013, 425, 428, 429, 526.

⁴² В. Савић, Богослужбена лексика, 425–426, 428–429.

⁴³ Дечани 45б, л. 77б.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто, л. 78б.

⁴⁶ Исто, л. 79а.

имао, и са побожношћу си то одбацио, а сујетне назови-богове си уништио, јер си ревношћу за праву веру био запаљен, и богонадахнутим усрђем за веру се испунио, преславни“.⁴⁷ Речи службе празника Светог Полиеукта наглашавају мотив победе мучника: „Желећи победу све си презрео што је земно, и небеског си се наслеђа удостојио. Желећи славу надразумну, кренуо си трпељиво и идолско безверје си уништио“.⁴⁸ Тако је јерменски мученик „убројан у војске мученика“, који је примио царство непролазно, као нова жртва у њега ушао, док се његова крв још лила, био је узет у радост незаменљиву, и у светлост незалазну, и велику је славу стекао.⁴⁹

Према цитату из Хиландарског типика Бог директно учествује у одбрани правилног живота у манастиру тј. правилне употребе типика – преко своје благодати којом је посветио људе, и пружањем „велике и неуништиве помоћи“.⁵⁰ У овом смислу се сме претпоставити да је управо благодарећи великој благодати која је почивала на њему због многих молитава, Свети Полиеукт на посебан начин био својеврсни нарочити заштитник монаха и монашког поретка. Као што смо већ напоменули, њему су биле познате све Сатанине замке, јер га је победио.⁵¹ На такву претпоставку би могао указивати податак из житија Светог Јевтимија Великог у којем се наводи да је овај свети, који је и рођен благодарећи жарким молитвама његових родитеља Светом Полиеукту, још из детињства веома волео монаштво и молитвено тиховање, и због тога је боравио у манастиру Светог мученика Полиеукта, који се налазио подаље од града.⁵² Наиме, уз наведено, из овог пасуса се сме претпоставити да је манастир Светог Полиеукта био значајно оновремено седиште монаха и монашког тиховања. Да је Свети Полиеукт на посебан начин везан за монаштво и тиховање могла би сведочити и претпоставка да је царица Евдокија управо посредством савета монаха Јевтимија Великог посветила своју цркву јерменском мученику.⁵³ На овакву претпоставку би могле указивати и чврсте везе византијске царице Евдокије и принцезе Аниције Јулијане са монашким круговима, превасходно јерусалимским (најпре са Јевтимијем Великим односно Савом Освећеним).⁵⁴

Овде треба указати на још једну важну чињеницу. Свети Сава се управо Светом Полиеукту Мелитинском молитвено обраћа за помоћ и посредовање у 39. глави хиландарског типика с обзиром да је важно средство заштите монаха молитва, а да је Свети Полиеукт „многомолитвоју“ стекао благодат, која чува монахе и монашки поредак. Свети Сава се најпре у молитви обраћа за помоћ Господу, а затим и Богородици. Својим жарким молитвама код Господа посредују Богородица и Свети Полиеукт,

⁴⁷ Исто, л. 79б.

⁴⁸ Исто, л. 78б.

⁴⁹ Исто, л. 79а–79б.

⁵⁰ Савић, Богослужбена лексика, 428.

⁵¹ В. горе.

⁵² Поповић, Житија светих, 624–625.

⁵³ В. доле.

⁵⁴ Pizzone, *Da Melitene a Constantinopoli*, 113–127.

као и блажени Симеон, па и сам аутор житија, Свети Сава.⁵⁵ Молитва је овде схваћена и као посредништво, заступништво.⁵⁶ Не треба заборавити да је Свети Сава био одличан познавалац монашког живота и поретка, као и да је рођење Светог Јевтимија једног од највећих светила монаштва било измољено жарким молитвама упућеним управо овом Светом јерменском мученику.⁵⁷

Полиеукт је у химнографским саставима означен епитетима „блажени“,⁵⁸ „свеблажени“,⁵⁹ „богомудри мученик“,⁶⁰ „богоблажени“,⁶¹ а затим и ословљен као помоћник који избавља од разних искушења и неприлика (напасти),⁶² као „добар Христов војник“,⁶³ „храбри војник Христов“,⁶⁴ „мученик и страдалник за Христа“,⁶⁵ „премудри мучниик“. ⁶⁶ Већ смо указали на наглашено дубоки степен мучеништва о којем се поје у химнографији празника Светог Полиеукта, који је у потоцима своје мученички проливане крви, „удадио злобу Онога који му се противио“ и који цркву Христову напаја и обасјава и који је „богоблажени“. ⁶⁷ Полиеуктова одсечена глава је заправо посрамила ђавола и у химнографији празника је упоређена са приклањањем главе Христове у Јордану, који је уништио змијину, сатанину главу.⁶⁸ На више места се помиње да је њеним сечењем Свети Полиеукт Лажљивого посрамио, стекавши „богатство које је много желео и из душе за њим жудео“ – да има славу и светлост, будући да је код Бога и да је венац свети примио из руке Вишњегга, па је стога као прави мученик са четама мученика“. ⁶⁹ У тексту службе Светог Полиеукта се

Сл. 4 Свети Полиеукт
Мелитински, црква Христа
Спаса у Дечанима, 1347/1348,
северна певница

Fig. 4 Saint Polyeuktos of
Melitene, the Ascension Church
of Dečani Monastery, 1347/1348
(north choir)

⁵⁵ Савић, Богослужбена лексика, 429.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Поповић, Житија светих, 623–624; Cuter, *The Perils of Polyeuktos*, 103.

⁵⁸ Дечани 45б, л. 77а, 81а.

⁵⁹ Исто, л. 77а–77б.

⁶⁰ Исто, л. 79а.

⁶¹ Исто, л. 81а.

⁶² Дечани 45б, л. 81а.

⁶³ Исто, 79а.

⁶⁴ Исто, л. 77а.

⁶⁵ Исто, л. 80б.

⁶⁶ Исто, л. 79а–79б.

⁶⁷ Исто, л. 81а.

⁶⁸ Исто, л. 78б.

⁶⁹ Исто, 78б–79а.

наводи и да је светитељ „снагом и помоћу Духа и Божијом силом одевен“, изашао смело у битку са гордим и њега моћно савладао, и усрдно кликтао: певајмо Господу јер се прославио“.⁷⁰

Култ Светог Полиеукта Мелитинског у Византији

Култ Светог Полиеукта био је јак у Цариграду захваљујући велелепној задужбини двеју ктиторки из Тедосијеве династије, Евдокије, супруге василевса Теодосија Другог (421–450), и њене праунуке која је цркву наново обновила и подигла, Аниције Јулијане. Ову цркву подигла је византијска царица Евдокија, а потом ју је обновила њена праунука, потомак царске Теодосијеве лозе, принцеза Аниција Јулијана (око 463–527/528).⁷¹ Царица Евдокија је одлучила да своју цркву посвети управо овом Светом ратнику-мученику. Сва је прилика да је она, упознавши приликом једног од својих боравака у Светој земљи Светог Јефтимија Великог, управо од њега добила савет за чин подизања цркве и њену специфичну посвету односно да је управо преко јерусалимских монашких кругова заживело снажно штовање Светог Полиеукта у Цариграду.⁷² Овакав закључак се намеће услед околности да је реч о јединој цркви ове посвете у Византијском царству и земљама под њеним културним утицајем. Треба подсетити и да је Свети Јефтимије рођен у јерменском граду Мелитини и да су се његови бездетни родитељи управо у цркви Светог Полиеукта у Мелитини молили овом свецу да добију дете. Тренутак њихове молитве пред црквом приказан је на фресци у параклису Светог Јефтимија у Солуну, уз јужни бок базилике Светог Димитрија, с почетка XIV века, где је у лунети над улазом у цркву насликана и икона Светог Полиеукта Мелитинског.⁷³ Не само што је супруга василевса Теодосија Другог, Евдокија, одржавала чврсте везе са Јевтимијем Великим него је и њена праунука Аниција Јулијана одржавала подједнако снажне везе са наследником Светог Јевтимија Великог, Светим

⁷⁰ Исто, 78а.

⁷¹ Остаци ове цркве откривени су и поуздано приписани овој цркви шездесетих година прошлог века на основу натписа на каменим блоковима за које је установљено да представља део епиграма посвећеног цркви Светог Полиеукта Мелитинског, задужбини принцезе Аниције Јулијане. О овоме, в. Mango, Ševčenko, *Remains of the Church of St. Polyeuktos*, 243–247; о овој цркви в. M. Harrison, *A Temple for Byzantium*, Austin, TX 1989; Bardill, *A New Temple*, 339–370; о принцези Аницији Јулијани, њеној задужбинарској делатности и животу, в. С. Capizzi, *Anicia Giuliana (462–ca.530 ca.) Ricerche sulla sua famiglia e la sua vita*, Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici [n. s.] 5 (1968) 191–226; Исто, *L'attività edilizia di Anicia Giuliana*, *Orientalia Christiana Periodica* 204 (1977) 119–146; W. E. Kaegi, *Anicia Juliana*, in: A. Kazhdan (ed.), *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 1, New York 1991, 99–100.

⁷² Pizzone, *Da Melitene a Constantinopoli*, 113–122, пос.115, 118–119.

⁷³ Ε. Τσιγαρίδας, Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου του αγίου Ευθυμίου (1302/1303). Εργο του Μανουήλ Πανσελήνου στην Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 2008, 137–140, εκ. 93; A. Cutler, *The Perils of Polyeuctos. On the Manifestations of a Martyr in Byzantine Art, Cult and Literature*, in: A. Olsen Lam, R. Schroeder (ed.), *The Eloquence of Art. Essays in Honour of Henry Maguire*, London – New York, 2020, 102–103, fig. 6.6.

Савом Освећеним.⁷⁴ Ове везе почивале су на чврстим црквено-политичким основама, будући да је Аниција Јулијана, неодступно заступала халкедонску политику, за разлику од актуелног владара монофизите, Анастасија I (491–518). У њој је јерусалимско монаштво на челу са Светим Савом Освећеним пронашло чврст ослонац против монофизитске јереси. Полиеукт је страдао у првим прогонима хришћанана Истоку и био је први хришћански мученик пострадао у јерменском граду Мелитини, као и трећи хришћански мученик уопште – према сведочењу Симеона Метафраста, први је био Свети Стефан Првомученик, пострадао у Јерусалиму, други је био Филором пострадао у Александрији у Египту, док је трећи био Свети Полиеукт пострадао у јерменском граду Мелитини.⁷⁵ Могуће је да је у управо и из разлога штовања реликвија најстаријих и најуваженијих светитеља Аниција Јулијана обновила ову цариградску цркву, а обновила је и цркву Светог Стефана Првомученика.

*Представа Крштења Светог Цара Константина у цркви Светог
Полиеукта Мелитинског у Цариграду и служба празника Светог
Полиеукта Мелитинског*

Према више него скромним остацима очуваних писаних извора који обавештавају о постојању цркве Светог Полиеукта Мелитинског у Цариграду познато је да се у њој налазила представа Крштења цара Константина Великог.⁷⁶ Она је у ранијој литератури довођена у везу са црквено-политичким збивањима у Византијском царству у VI веку, са борбом прохалкедонаца и монофизита, односно са измирењем цркава Цариграда и Рима (519),⁷⁷ али сва је прилика да је она била ту приказана и са још једним посебним циљем.

У том смислу, оно што је за ова истраживања од значаја, јесу стихови епиграма о цркви Светог Полиеукта у Цариграду који нуде драгоцене податке о симболици сцене Крштења првог цара хришћанског Константина (AP 1.10, 70–73).⁷⁸ У овим стиховима се каже за цркву Аниције Јулијане да је „сијајући храм“, док се за саму сцену Крштења цара Константина Великог наводи: „Оданде се, изнад обода дворане, може видети велико чудо, света представа (sc. која приказује) како је мудри Константин утекао идолима, надвладавши богоборачки гнев и како је открио светлост Свете Тројице очишћујући своје удове у води“.⁷⁹

Управо ови одабрани стихови епиграма представљају јединствени беочуг који повезује у идејну целину византијског цара Константина, његов

⁷⁴ Pizzone, *Da Melitene a Constantinopoli*, 122–127.

⁷⁵ *Patrologia Graeca* 114, 429 (Mensis Januarius, Vita S. Poyeucti, Symeonis Logothetae cognomento Metaphrastae).

⁷⁶ Pizzone, *Da Melitene a Constantinopoli*, 127–132.

⁷⁷ Bardill, *A New Temple for Byzantium*, 134.

⁷⁸ В. следећу напомену.

⁷⁹ Pizzone, *Da Melitene a Constantinopoli*, 127–132; Whitby, *The St Polyeyktos Epigram*, 164–165.

култ и црквено-политичку улогу у животу византијске престонице, разлог подизања цркве јерменском мученику у самом Цариграду, затим култ Светог Полиеукта и нарочит вид његовог штовања од стране побожних, утицајних царских ктиторки Евдокије и Аниције Јулијане. Наиме, цитирани стихови по својој садржини и суштини на сажет и језгровит начин познаваоцу детаља из житија Светог Полиеукта указују на подударност симболике и значаја централног догађаја из живота цара Константина Великог са истим из житија Светог јерменског мученика. Другим речима, летимичан поглед на житије јерменског мученика довољан је за увид да су кључни моменти живота Светог цара Константина Великог и Светог Полиеукта Мелитинског подударни, а такође и постављени у подударни идејни контекст – обред крштења – са својим специфичностима. Садржина ових стихова указује на повезаност ова два светитеља и значај култа Светог Полиеукта у време када су ови стихови настали.

Већ смо поменули да је тачка пресека житија два светитеља и култа Светог Полиеукта Крштење односно обред Крштења. У овом смислу, најпре треба указати да служба јерменском мученику Полиеукту својом суштином, својим карактером који произилази из чињеница његовог живота, као и својим положајем у црквеном календару уз сам празник Богојављања у целости стоји у знаку Крштења Христовог (Богојављање се слави 6. јануара, а празник Светог Полиеукта 9. јануара).⁸⁰ У том смислу је тако у служби празника Светог Полиеукта, Полиеуктова мученички посечена глава за Христа најдиректније и дословно доведена у везу са Христовом главом: као што је Христос погнуо своју главу у Јордану пред Светим Јованом Крститељем да би био крштен, тако је и Свети Полиеукт погнуо своју главу да би био посечен и крштен у крви својих страдања: „Страдалнички си се противио на земљи (*sc.* идолима) чак до крви, Полиекте, и у палату многосветлу на небесима се уселио, и крштен си у реци твоје крви, певајући Владици: свештеници певајте му, а народи величајте га у све векове“.⁸¹ Такође, оскудни извори обавештавају и да је Полиеуктова глава била најзначајнија реликвија цркве Светог Полиеукта у Цариграду и да је представљала најјаче оружје овом мученику у борби против ђавола – он је управо својим усековањем победио ђавола и извојевао победу над њим.⁸² У овом контексту, верујемо треба тражити и разлоге због којих Свети Сава Српски у Хиландарском типичу моли Светог Полиеукта Мелитинског, а не неког другог светитеља, за помоћ у борби против ђавола и зла. Нажалост, данас се не зна како је представа Крштења цара Константина Великог у цркви Светог Полиеукта изгледала. Ипак, она је овде у централној цркви Царства у контексту христолошких распри свакако била приказана у тесној и вишеструкој идејној повезаности са посветом цркве Светом Полиеукту Мелитинском: најпре у повезаности са борбом

⁸⁰ В. горе.

⁸¹ Дечани 456, л. 78а, 80б; за целу службу празника Светог Полиеукта Мелитинског и детаље, в. Исто, л. 77а–81б.

⁸² У цркви Светог Полиеукта чуване су реликвије Полиеуктове главе и његове десне руке, в. Cutler, *The Perils of Polyeuktos*, 102.

за исправност православног учења и поретка коју су водиле ктиторке ове цркве царица Евдокија и принцеза Аниција Јулијана, а у истом смислу уједно и у циљу најдиректнијег повезивања и позивања Аниције Јулијане на своје славне претке Теодосијеве династије, чије стабло сеже до њеног корена – самог Светог цара Константина Великог, оснивача Цариграда.⁸³ Стихови епиграма дело су изузетно образованог, анонимног византијског поете, који описују сцену примања Крштења оснивача цариградске престонице и првог византијског православног цара, чија је личност централна тема различитих делова поменутог епиграма. Као што је цар Константин Велики био први хришћански цар, тако је и Свети Полиеукт био први јерменски мученик пострадао Христа ради. У контексту појаве сцене Крштења цара Константина Великог у Полиеуктовој цркви у византијској престоници такође је од важности указати и на чињеницу да је спомен Светог Полиеукта Мелитинског вршен неколико пута годишње, између осталог и самог 21. маја односно 3. јуна када је слави успомена на Светог цара Константина и Јелену.⁸⁴ Ова чињеница би могла носити и дубље специфичније значење и симболику, али то поље захтева даља засебна истраживања, која превазилазе оквире овог рада. Стога на њу сада само указујемо, али је остављамо за будућа разматрања. У сваком случају, подаци из цитираних стихова су, иако скромни, веома по садржини специфични (можда и јединствени, што остаје такође за будућа испитивања) и најзад сасвим довољни да пруже нову могућност тумачења сцене Крштења цара Константина Великог у светлости повезивања култа Светог цара Константина и Светог Полиеукта. Наиме, они бацају ново светло на култ Светог Полиеукта, и без узимања у обзир чињенице о подударности дана празновања Светог цара Константина и Светог Полиеукта Мелитинског. Подударање датума празновања Светог цара Константина и Светог Полиеукта Мелитинског, а нарочито главних догађаја из њихових живота везаних за крштење и прихватање истините Свете Тројице, низвргавање идола и Сатане примањем крштења и уједно исповедање Христа, сведоче о изузетном црквено-политичко-пропагандном значају култа Светог Полиеукта и престоничке цркве Светог

Сл. 5 Свети Полиеукт Цезарејски, црква Христа Спаса у Дечанима, 1347/1348 (лук северозападног травеја)

Fig. 5 Saint Polyeuktos of Caesarea, the Ascension Church of Dečani Monastery, 1347/1348 (arch of southwest bay)

⁸³ Pizzone, *Da Melitene a Constantinopoli*, 129–132, пос. 130–132.

⁸⁴ О различитим датумима прослављања Светог Полиеукта Мелитинског, в. Сергеев, *Полный месяцеслов Востока*, I, 411, 617, пос. за дан прослављања 21. маја в. 723.

Полиеукта, не само када су у питању животи њених славних ктиторки, већ и када је реч о важном сегменту живота рановизантијског и средњовизантијског Цариграда.

Када говоримо о повезивању Аниције Јулијане са славним прецима, стихови епиграма који претходне наведеним који описују сцену Крштења првог хришћанског цара (AP1.10: 43–45) представљају идеалну генеологију, која од цара Константина Великог сеже до предака принцезе Аниције Јулијане из Теодосијеве династије, која потиче из „царског корена» («βασιλῆς ρίζα»).⁸⁵ Сцена Крштења Светог цара Константина на тај начин алудира на племенито и царско порекло царице Евдокије и принцезе Аниције Јулијане. Оне као племените ктиторке царског рода на подобје својих светих предака, од којих се нарочито истиче први хришћански цар Константин Велики, граде велелепене црквене царске задужбине у цариградској престоници, и попут њега чврсто бране чистоту православне вере од јереси.⁸⁶ У том смислу појава сцене Крштења цара Константина Великог у цркви Светог Полиеукта је од кључног значаја: она у једној од највеличанственијих и најзначајнијих царских цркава византијске престонице указује на оснивача Цариграда, који је својим крштењем извојевао победу праве, чисте вере над паганством, и повезује у идејно-религиозно-политичком смислу њене ктиторке са првим хришћанским царем. У том контексту, начин и датум прослављања празника Светог Полиеукта Мелитинског, као и појава представе Крштења првог хришћанског цара Константина некада присутне у цркви, недовсмислено повезују овог мученика са првим хришћанским царем Константином, оснивачем Цариграда и правоверним, проникејским односно прохалкедонским учењем.⁸⁷ На овај начин се може објаснити и оправдати изузетно велики значај придаван цариградској цркви Светог Полиеукта о којој данас сведоче само незнатни, али вредни археолошки остаци, а свакако и уважена и репрезентативна локација где се она некада налазила – у главној престоничкој улици (Месе) између цркве Светих Апостола и Форума Таури.⁸⁸ Значај култа јерменског мученика Светог Полиеукта и дела његовог живота верујемо да су била позната Светом Сави Српском у тренутку када је долазио у Цариград крајем XII века у циљу добијања потребних дозвола од византијског цара за подизање, уређење и самостално функционисање српског манастира Хиландара на Светој Гори.⁸⁹

⁸⁵ Исто, 1321, 132.109 (са изворима).

⁸⁶ Исто, 131.

⁸⁷ Pizzone, *Da Melitene a Constantinopoli*, 127.

⁸⁸ За локацију, в. С. Mango, *Church of Saint Polyeuktos*, in: A. Kazhdan (ed.), *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. 3, New York 1991, 1696 (са литературом).

⁸⁹ О оснивању Хиландара и одласцима Светог Саве у Цариград на двор византијског цара Алексија III Анђела, в. М. Живојиновић, *Историја манастира Хиландара*, I, Београд 1998, 57–60; Б. Миљковић, *Житија Светог Саве као извори за историју средњовековне уметности*, Београд 2008, 81–83.

Српске фреске

Поред горе наведених хагиографских и других извора, очувани портрети Светог Полиеукта Мелитинског у монументалном зидном сликарству такође сведоче о томе да је био штован светитељ код Срба. Свети мученик Полиеукт Мелитински се по правилу слика у црквама које садрже широк иконографски репертоар сликаних тема. Најстарија очувана представа Светог Полиеукта Мелитинског налази се у цркви Светих Апостола у Пећкој патријаршији, задужбини другог српског архиепископа Арсенија Сремца (1233/1234–1263) на слоју живописа из око 1260. године.⁹⁰ Потом следи осека у приказивању портрета овог светитеља, а онда се он доста слика у задужбинама краља Милутина (1282–1321), где је у појединим задужбинама сликан и више пута.⁹¹ У време владавине краља и потом цара Душана (1331–1355) јерменски мученик је присутан у монументалном сликарству у цркви Христа Спаса у Дечанима (1347–1348), као и његов неидентификовани имењак, док његова представа у циклусу менолога у овој цркви није очувана.⁹² У време династије Лазаревића Свети Полиеукт Мелитински слика се у цркви Вазнесења у Раваници, задужбини кнеза Лазара.⁹³ У време турске власти, попрсја Светог Полиеукта илустрована су у цркви Светог Николе у селу Кијеву код Пећи (1602–1603) и у манастиру Хопову (1608),⁹⁴ а он се слика и у циклусу Менолога у припрати Пећке патријаршије (1565) и у цркви Светог Николе у Пелинову (1717/1718).⁹⁵

*Иконографски типови Светог Полиеукта Мелитинског
и најважније представе*

Прва очувана фреска Светог Полиеукта Мелитинског у српском средњовековном сликарству налази се у цркви Светих Апостола у Пећкој патријаршији (сл. 1).⁹⁶ Његова представа насликана је на јужној страни потрбушја лука између поткуполног простора и средњег травеја, на слоју живописа из времена ктитора цркве Светих Апостола и наследника Светог Саве на трону српских архиепископа, Светог Арсенија Сремца (1233/1234–1263), на слоју живописа из око 1260. године. Светитељ је приказан фронтално у попрсју у медаљону на црвеној позадини одевен у одежде дворана – у тамноплаву хаљину са златним рубом и у ружчasti огртач, привезан чвором на десном рамену. Као мученик он држи свој

⁹⁰ В. Ј. Ђурић, С. Ђирковић, В. Кораћ, Пећка патријаршија, Београд – Приштина 1990, сл. 20, 35.

⁹¹ Нпр. у Старом Нагоричину, в. доле.

⁹² В. доле.

⁹³ В. доле.

⁹⁴ С. Петковић, Српско зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије: 1557–1614, Нови Сад 1965, 197, 205.

⁹⁵ В. доле.

⁹⁶ Ђурић, Кораћ, Ђирковић, Пећка патријаршија, сл. 20, 35.

атрибут у десној руци – крст. Приказан је као старац седе косе са шиљатом брадом и благим увојцима на бради и над челом и са не тако приметним залисцима. Ова врста портрета Светог Полиеукта Мелитинског не одговара подацима из његовог житија, али представља један од традиционалних видова сликања портрета овог светитеља у византијској уметности. Један од карактеристичних портрета Светог Полиеукта који припада овом иконографском типу очуван је у Синајском менологу из средине XI века (Cod. Gr. 512, л. 2б).⁹⁷ Ту је светитељ приказан сасвим сед са шпицастом брадом. Сликање Светог Полиеукта у друштву мученика на луковима, као архитектонским елементима који у конструктивном смислу носе куполу представљало је уобичајену појаву у византијској и српској средњовековној уметности, па се ова пракса јавља и у Пећи,⁹⁸ где је Свети Полиеукт приказан у друштву других мученика Светог Флора, Светог Лавра, Светог Анастаса, Светог Фотија, Светог Платона, Светог Никите, Светог Христофора и неколико неидентификованих светитеља.⁹⁹ Сродан тип овог светитеља јавља се на полеђини иконе арханђела Михаила у попрсју која се чува у цркви Светог Марка у Венецији (касни X и прва половина XI века).¹⁰⁰

У цркви Светог Ђорђа у Старом Нагоричину Свети Полиеукт Мелитински изображен је два пута. Његова најистакнутија представа налази се на северној страни североисточног ступца уз олтарску преграду (сл. 2).¹⁰¹ Ту је светитељ приказан у пуној фигури као мученик са крстом у руци. Изображен је као човек касних зрелих година проседе и тамније коврцаве густе косе и светле, сасвим седе браде, која прави контраст са косом, што је карактеристичан и традиционалан начин на који се Свети Полиеукт Мелитински слика. На исти начин је приказан у попрсју у циклусу Менолога у истој цркви (у попрсју),¹⁰² затим у Краљевој цркви у Студеници (1313/1314; у медаљону, у попрсју),¹⁰³ а неколико година касније око 1321. године такође и на североисточном стубу у цркви Благовештења

⁹⁷ K. Weitzmann, G. Galavaris, *The Monastery of Saint Catherine at Mount Sinai. The Illuminated Greek Manuscripts*, Princeton 1990, 70–73, no. 27, col. pl. XV; N. P. Ševčenko, *Illustrated Manuscripts of the Metaphrastian Menologion*, Chicago – London 1990, 23; Cutler, *The Perils of St. Polyuktos*, 97, fig. 6.3.

⁹⁸ О сликању представа мученика на конструктивно осетљивим местима у цркви, в. С. Радојчић, Темнићи натпис. Сујеверице средњовековних градитеља и чудотворној моћи имена и ликова севастијских мученика, у: узор и дела старих српских уметника, Београд 1975 (= Зборник Матице Српске за ликовне уметности 5 [1969] 1–11) 7–17; С. Габелић, Манастир Лесново. Историја и живопис, Београд 1998, 60–61; о приказивању других апотропејских тема и ликова, попут Мандилиона и керамиона или анђела, в. М. Марковић, Свети Никита код Скопља. Задужбина краља Милутина, Београд 2015, 116–117.

⁹⁹ Ђурић, Кораћ, Ђирковић, Пећка патријаршија, сл. 20.

¹⁰⁰ Уп. W. D. Wixom, *The Treasury of Saint Marco*, Venice, London 1985, 141–147; Cutler, *The Perils of St. Polyuktos*, 97–101, fig. 6.5.

¹⁰¹ Б. Тодић, Старо Нагоричино, Београд 1993, 78, сл. 48, 59.

¹⁰² Мијовић, Менолог, сл. 53.

¹⁰³ Г. Бабић, Краљева црква у манастиру Студеници, Београд 1989, 111, 239. VII, сл. XXIX, сл. 64.

у манастиру Грачаница (сл. 3а; у пуној фигури).¹⁰⁴ Што се типологије светитељевог лика тиче, он је у овим Милутиновим црквама изображен по узору на представе из тзв. Византијских „царских“ менолога – Менолога цара Василија II и Менолога Балтимор (Валтер Артс Музеј Cod. 521).¹⁰⁵ У време краља Милутина Свети мелитински мученик се често слика у више наврата у појединачним споменицима – као нпр. у Старом Нагоричину где су очуване две његове представе – једна, у пуној фигури, уз иконостас на северном стубу и друга, попрсна, у оквиру циклуса Менолога.¹⁰⁶ Оно што је особено и необично за представе Светог Полиеукта у оквиру циклуса Менолога у Старом Нагоричину јесте да је светитељ овог имена приказан у његовом саставу три пута – једном у виду попрсја, и још два пута у часу своје кончине. Светитељ приказан фронтално као индивидуална фигура у попрсју је несумњиво јерменски мученик, о чему сведочи његова иконографија.¹⁰⁷ Друга два светитеља истог имена изображена су у тренутку кончине.¹⁰⁸ С обзиром да је реч о представама из црквеног календара, ова појава не би требало да чуди, будући да су у њима сцене мученичких кончина честе. Оно што јесте необично јесте што је на обе фреске приказана иста тема и што обе носе исти назив „Полиеукт спаљен огњем“. Додатно чуди што је једна од ове две фреске изгледа приказана у саставу јануара.¹⁰⁹ Наиме, познато је да је јерменски мученик скончао усековањем, а не спаљивањем у огњу – на тај начин је скончао његов имењак, Свети Полиеукт Цезарејски, чија се успомена прославља 19. децембра и који је на тако насликан нпр. у Менологу цара Василија II (976–1076).¹¹⁰ Рођен у Цезареји Кападокијској,

Сл. 6 Свети Полиеукт Мелитински, Менолог, Усековање, Пећка припрата, 1565.

Fig. 6 Saint Polyeuktos of Melitene, Menologion, the execution by sword, the narthex of the Patriarchate of Peć, 1565

¹⁰⁴ Б. Тодић, Грачаница. Сликарство, Београд – Приштина 1988, .

¹⁰⁵ Уп. Cutler, *The Perils of St. Polyeuktos*, 93, 97, fig. 6.1 и 6.2.

¹⁰⁶ Тодић, Старо Нагоричино, 78, сл. 48, 59; Cutler, *The Perils of St. Polyeuktos*, 105–106, 6.7 (фигура уз иконостас); Исто, 83; Мијовић, Менолог, сл. 53 (лик у саставу Менолога).

¹⁰⁷ Мијовић, Менолог, сл. 53.

¹⁰⁸ Тодић, Старо Нагоричино, 82–83, 84.

¹⁰⁹ Исто, 82 (индивидуална фигура), 83, 84 (кончина Светог Полиеукта у огњу); в. и следећу напомену.

¹¹⁰ *Il menologio di Basilio: Cod. Vaticano Greco 1613*, Torino 1907, л. 257. Управо из горе наведеног разлога, Владимир Петковић овог светитеља исправно идентификује као Светог Полиеукта Цезарејског (П. Поповић, В. Петковић, Старо Нагоричино,

светитељ имењак јерменског мученика прославља се заједно са Светим Тимотејем, који је мученички скончао у огњу у Африци, у Мавританији.¹¹¹ Цезарејски мученик се приказује као млађи човек густе тамне косе и густе кратке полукружне браде руку подигнутих ка небу и погледа и главе уперених навише у ставу обраћања и молитве Богу. Свети мученик Полиеукт Цезерејски био је пореклом из Кесарије Кападокијске (?–309), где је са великим успехом проповедао Христа, обраћајући незнабошце од идолослужења у свету веру хришћанску.¹¹² Због такве своје проповеди био је ухваћен и бачен у тамницу. После многобројних наговарања да се одрекне Христа и његовог упорног непристајања, био је изложен тешким мучењима: железним ноктима су му стругали тело, разбили су му вилице и најзад бацили у ужарену пећ. Успомена на овог светитеља прославља се 19. децембра (јануара), али је овде очигледно грешком приказана на месту одређеном по правилу за истоименог јерменског мученика (у оквиру јануара).¹¹³

Укажимо овде и на програмску особеност грачаничке фреске Светог Полиеукта Мелитинског, која има истакнуто место у сликаној декорацији (сл. 3а). Светитељ је ту приказан у пуној фигури као мученик у патрицијским одеждама и са крстом у руци на североисточном стубу пред иконостасом. Уочава се да чак ни у Нагоричину ни у Грачаници светитељ није приказан као војник, него као мученик. Оно што је јединствено за ову представу јесте њен програмски контекст. Само је још у Старом Нагоричину мученик приказан на истом месту на северној страни североисточног ступца, али је у целој српској, а очигледно и византијској уметности у ширем смислу речи, он само у Грачаници насликан уз Богородицу са малим Христом који га благосиља (сл. 3б). Стога смо мишљења да ова фреска ликовним, визуелним језиком говори оно што Свети Сава бележи у Хиландарском типиксу – да је Свети Полиеукт жарки молитвеник пред Богом и Богородицом, на шта би указивала и његова мученичка иконографија. И овде је, као и у Менологу византијског цара Василија, Полиеукт изображен као човек касних зрелих година, са косом са много седих власи и са потпуно седом брадом.

Најзад, у цркви Христа Спаса у Дечанима међу особито бројним појединачним фигурама јављају се и два мученика означена истим именима („Свети Полиеукт“), али без топонимског епитета који би поближе одредио њихов идентитет. Иконографске особености ових мученика су сличне, али

Псача, Каленић, Београд 1933, 16). Павле Мијовић, пак, погрешно сматра да је Петковић погрешно идентификовао светитеља (Мијовић, Менолог, 269/Дец. 19). Који су разлози да нагорички сликар наслика Светог Полиеукта Цезарејског у саставу јануара није познато. Заправо, Свети Полиеукт Цезарејски је два пута приказан у оквиру Менолога у Старом Нагоричину – у вишој зони северног зида јужног дела припрате (Тодић, Старо Нагоричино, 82) и у тимпанону испод лука на западном зиду јужног дела припрате (Тодић, Старо Нагоричино, 84). Који су разлози за такво решење остаје за даља истраживања.

¹¹¹ Delehaeye, *Суп СР*, 327.31; Ј. Поповић, Житија светих за децембар, Београд 1977, 555.

¹¹² Ј. Поповић, Житија светих за децембар, Београд 1977, 555.

¹¹³ В. претходну напомену.

се разликују по детаљима: оба мученика су младог узраста и коврцаве косе. Ипак, Свети Полиеукт приказан у северној певници има карактеристичну густу косу у увојцима иза ушију која је особена за представе јерменског мученика, па смо мишљења да је анонимни дечански сликар овде приказао Светог Полиеукта Мелитинског (око 1347–1348; сл. 4), док би друга представа Светог Полиеукта могла изображавати Светог Полиеукта Цезарејског (сл. 5). Иконографија светитеља у северној певници сасвим одговара иконографији јерменског мученика – он има коврцаву косу са неколико карактеристичних увојака на челу и благо истакнутим залисцима, као и карактеристично завршену браду. Другим речима, исто је приказан као и Свети Полиеукт у Старом Нагоричину или у Грачаници.¹¹⁴ Оно што га разликује од ових представа и од свих других представа у српској средњовековној уметности до времена пада Деспотовине 1459. године јесте његов узраст – јерменски светитељ је овде приказан као младић, готово дечачких година, што одговара подацима из његовог житија.¹¹⁵ У овом смислу, поменута дечанска фреска представљала би јединствен пример његове појаве као младића у српској уметности до средине XV века. Овом типу представа припада и лик Светог јерменског мученика и војника у цркви Вазнесења у манастиру Раваници. Ту је он насликан у пуној фигури као и у Старом Нагоричину и Грачаници. У Раваници је изображен на северној страни северозападног ступца.¹¹⁶ Иако је фреска овог светитеља јако оштећана, назире се контуре млађе личности средње дуге коврцаве косе и кратке браде, како сликарска ерминија саветује да се овај светитељ слика.¹¹⁷

Изузев у Старом Нагоричину, Свети Полиеукт је у саставу циклуса Менолога приказан у уметности турократије у припрати Пећке патријаршије (1565), у олтару цркве Светог Николе у Пелинову (1717/1718) и у спољној припрати Хиландара (1803) и другим споменицима.

У оквиру поља одређеног за спомен светитеља 9. јануара у припрати Пећке патријаршије приказана је мученичка кончина Светог Полиеукта како се слика у илустрованим минејним кодексима.¹¹⁸ Ово је, сва је прилика, јединствен пример приказивања мученичке кончине Светог Полиеукта у српској уметности. Он је изображен као младић са смеђом кратком равном косом и тек изниклим брковима и танком брадом (сл. 6). На исти начин је приказан и у Менологу под истим датумом у вишим зонама спољашње приправе манастира Хиландара (1803), с том разликом што је у припрати Хиландара приказан фронтално као мученик са крстом

¹¹⁴ В. горе.

¹¹⁵ За дечанске представе, в. М. Марковић, Појединачне фигуре светитеља у наосу и параклисима, у: В. Ђурић (ур.), Зидно сликарство Дечана. Грађа и студије, Београд 1995, 256, 258; Cutler, *The Perils of St Polyeuktos*, 106–108, fig. 6.8, 6.9; за савете сликарских приручника, в. “*The Painter’s Manuel*”, 57, 75.

¹¹⁶ Б. Живковић, Раваница. Цртежи фресака, Београд, 44; М. Беловић, Раваница. Историја и сликарство, Београд 1999, 151, 180.

¹¹⁷ За савет ерминија в. *The Painter’s Manuel*?, 57, 75; Медић, Стари сликарски приручници, 203, 375, 544; Беловић, Раваница, 151.573.

¹¹⁸ Мијовић, Менолог, 368.

Сл. 7 Свети Полиеукт Мелитински, Менолог, црква Светог Николе у Великом Градишту, 1717/1718.

Fig. 7 Saint Polyeuktos of Melitene, Menologion, the church of Saint Nicholas in Veliko Gradište, 1717/1718

у руци.¹¹⁹ У Хиландару је приказан у фронталном ставу као младић–мученик – са крстом у руци одевен у зелену хаљину са златним рубовима, огрнут црвеним плаштом са златним рубовима и у жутој обући. У Пећи пак светитељ је приказан у топло црвеним хаљинама у погнутом, готово лежећем положају пред целатом који је већ исукао мач из корица и замахнуо њиме да посече светог. Као и дечанска представа, и ова пећка показује да се сликар приликом извођења лика мученика ослањао на податке из сликарских ерминија.

У цркви Светог Николе у Пелинову (1717/1718) у оквиру циклуса Менолога на северној страни свода између лука и апсиде Свети Полиеукт је приказан као мученик у хаљини и огратачу, прекривених руку у полупрофулу као млад човек густе смеђе браде и косе која су почела да седи (сл. 7).¹²⁰ Особеност и овог иконографског вида јесу увојци над челом. Овакав иконографски тип светитеља очуван је у лекционару који се чува у Ватиканској библиотеци (Вав MS 1156, л. 294а) из XI века.¹²¹ Овакав иконографски тип Светог Полиеукта присутан је и у цркви Светог Димитрија у Хиландару (1779), при чему је брада у хиландарској цркви нешто оштрија.¹²² У тој цркви је он приказан у медаљону у попрсју као

¹¹⁹ В. Т. Хостетер, У срцу Хиландара. Интерактивно представљање фресака главне цркве манастира Хиландар на Светој Гори (CD ROM), Београд 1998.

¹²⁰ Мијовић, Менолог, 383; Љ. Шево, Српско зидно сликарство XVIII вијека у византијској традицији, Бања Лука 2010, 247.

¹²¹ Cutler, *The Perils of St. Polyeuktos*, 97, fig. 6.4.

¹²² З. Ракић, Цркве Светог Димитрија и Светог Саве у Хиландару, Нови Сад 2008, 25, сл. 40; Љ. Шево, Српско зидно сликарство XVIII века у византијској традицији, Бања Лука 2010, 287.

мученик на западном прислоњеном луку куполе, сродно као у Светим Апостолима у Пећкој патријаршији.¹²³ За његов лик у Пелинову је карактеристично да он ту није није једини приказан у свом пољу које је предвиђено за спомен светитеља 9. јануара, већ у друштву још три свете личности.

Како на основу прегледа представа Светог Полиеукта у српској средњовековној уметности и уметности у византијској традицији видимо, постојало је неколико иконографских типова у приказивању овог мученика, а он је јако ретко сликан као младић како о његовом животу сведочи у житију. Напротив, у сликању овог светог преовлада је византијска сликана традиција, при чему је он углавном сликан као старац, док се само у Дечанима на два места, затим у Раваници, и на два места и у менолозима у Пећкој припрати и Светом Николи у Пелинову приказан као младић односно млађи човек.

Када је реч о иконографији Светог Полиеукта оно што најпре представља упечатљиви раскорак и необичност јесте околност да је он, за кога житије сведочи да је пострадао за веру Христа као младић, углавном приказиван у уметности као старац. Када је приказиван као засебна светитељска фигура у сваком споменику је без изузетка сликан као мученик са крстом у рукама, а никада као војник. Изображаван је као засебна фигура или у оквиру Менолога, често у допојасној форми (Свети Апостоли у Пећкој патријаршији, Краљева црква у Студеници, Старо Нагоричино – Менолог), али и у пуној фигури (Грачаница, Старо Нагоричино, Раваница). У сликарству, његов лик никада није праћен топонимским епитетом, већ само атрубутом свети. Када је место сликања овог светог у питању, његове представе налазимо готово искључиво у наосу: на прислоњеним луцима (Свети Апостоли у Пећкој патријаршији, Свети Димитрије у Хиландару), у зони стојећих фигура на ступцима (Старо Нагоричино, Грачаница), а у саставу сликаног Менолога и горњим зонама у припрати односно спољашњој припрати (Грачаница, Старо Нагоричино, Пећка припрата, Хиландар) и сасвим изузетно у олтару (Свети Никола у Пелинову).

Закључак

Како на основу изложеног можемо сумирати, први очувани помен Светог јерменског мученика Полиеукта у српској средњовековној средини потиче из 39. главе Хиландарског типика који је саставио Свети Сава (1169/1175–1236). Овај податак је веома важан и садржи своје особености. Химнографија празника Светог Полиеукта (9. јануар) пружа објашњења и оправдава поменути помен јерменског мученика. Овај помен је на основу химнографских података у раду доведен и у везу са представом Крштења цара Константина Великог која се некада налазила у цркви Светог Полиеукта – у раду је указано и на нове начине тумачења ове сцене из угла особености култа Светог Полиеукта Мелитинског. Када је реч о

¹²³ Уп. горе.

хагиографским изворима, занимљив је податак да се у Мирослављеном јеванђељу не наилази на помен овог светог у минеју на крају рукописа. Са друге стране, када је ликовна грађа у питању, премда ликовна грађа о Светом јерменском мученику Полиеукту није обимна у оној мери у којој је обимна када су поједини други светитељи у питању, она пружа довољно услова за истраживања иконографије светитеља односно пружа довољности увида у порекло датих иконографских решења. Између Савиног помена Светог Полиеукта у Хиландарском типикону и настанка прве његове очуване представе у живопису протекло је доста времена – чак шездесетак година (1199–1260), што је необичност. Постојало је неколико иконографских типова овог светитеља у српској средини и они су преузети из Византије. Свети Полиеукт Мелитински могао је бити приказиван као сасвим седи старац са шпицастом брадом до груди, као проседи старији човек или старац тамније косе и светле, седе браде; затим је могао бити приказан као човек средњих година са по којом седином. Такође, могао је бити приказан као индивидуална фигура или, као индивидуална фигура у саставу циклуса Менолога (9. јануар), као индивидуална фигура у погрсу или у пуној фигури или у тренутку своје мученичке кончине усековањем.

Најзад, ускладу сасвиме до сада реченим, безобзира на специфичности култа и стање очуваности изворне грађе везане за Светог Полиеукта Мелитинског уопште, оне пружају још места за даља истраживања. Како студије сличне овој које разматрају култ Светог Полиеукта у националним оквирима колико је аутору познато не постоје, разматрање представа овог светитеља у земљама под византијским културним утицајем и шири контекст прослављања овог јерменског мученика у источним деловима Царства, а нарочито у Сирији и Јерменији могло би дати важне резултате, комплементарне већ постојећим студијама ове тематике које обрађују византијску уметност у ужем смислу речи.¹²⁴

Anđela Gavrilović

(Institute of Art History, Faculty of Philosophy, Belgrade)

CULT AND ICONOGRAPHY OF SAINT POLYEUKTOS OF MELITENE IN
MIEVAL SERBIA WITH SPECIAL REFERENCE TO THE MENTION OF THIS
SAINT BY SAINT SAVA OF SERBIA IN CHILANDAR TYPIKON

The following paper investigates the cult and iconography of Saint Polyeuktos in medieval Serbia (1168–1459) on the basis of hagiographical and iconographical sources. Saint Polyeuktos was a soldier under the emperor Decius (249–251). Though pagan at first, he later suffered for Christ under the emperor Valerian (253–259), being the first Christian martyr of the ancient Armenian city of Melitene and the third christian martyr in general. During the persecution against Christians, he went to the city square, tore up the edict of Decius which

¹²⁴ Порекло илустриција: 1) Blago Fund; 2) Taken from: Cutler, *The Perils of St Polyeuctos*: fig. 6.7 (detail); 3a) Blago Fund; 3b) Blago Fund; 4) Taken from: Cutler, *The Perils of St Polyeuctos*: fig. 6.9; 5) Taken from: Cutler, *The Perils of St Polyeuctos*: fig. 6.9; 6) W. Taylor Hostetter; 7) Miodrag Marković.

required everyone to worship idols. A few moments later he met a procession carrying idols through the streets of the city and dashed the idols to the ground. Therefore he was executed with a sword in the year 259 and baptized in his own blood.

As the cult of Saint Polyeuktos in medieval Serbia has not been the subject of an individual study so far, this paper aims to analyze hagiographic and iconographic sources (fig. 1–7), and other medieval sources in order to shed more light on the cult of this martyr in Serbian medieval milieu, and on the reasons and specificities of his worship. The mentioned analysis is undertaken in order to examine more closely one specific passage of the Chilandar typikon (Ch. 39) in which Saint Sava of Serbia mentions Saint Polyeuktos along with Christ and the Mother of God, praying for help in the battle against evil. It is concluded that the data from hagiographic sources and the life of Saint Polyeuktos can explain the reasons behind such an intention of Saint Sava of Serbia. This citation is at the same time the oldest mention of the name of Saint Polyeuktos of Melitene in Serbian sources. This paper also deals with the cult of Saint Polyeuktos in Constantinople, due to the fact that it is most probably in the Byzantine capital that Saint Sava became acquainted with the cult of Saint Polyeuktos of Armenia. In this sense, the paper indicates possible ways of interpreting the scene of Baptism of emperor Constantine the Great, once present in the church of Saint Polyeuktos in Constantinople, from the point of view of the character and the symbolic essence of the cult of Saint Polyeuktos of Melitene. It emerged from this research that the crucial events in the lives of Saint Polyeuktos and of Byzantine emperor Constantine the Great match. The verses of the Saint Polyeuktos epigram (AP 1.10: 70–73) describing the scene of Constantine the Great's Baptism testify to this: "Thence, it is possible to see above the rim of the hall a great marvel of sacred depiction, the wise Constantine, how escaping the idols he overcame the God-fighting fury, and found the light of the Trinity by purifying his limbs in water". These verses are analyzed in the theological (hymnographical) context of the feast of Saint Polyeuktos. They inform the reader that by receiving baptism Constantine the Great escaped idols, which is the same message conveyed by the life of Saint Polyeuktos. Bowing his head beneath the executioner's sword, Polyeuktos of Melitene was baptized in his own blood. These and similar motifs concerning the Baptism are varied in the church service dedicated to Saint Polyeuktos (January 9). Apart from the motif of Baptism, symbolically linked to the cult of Saint Polyeuktos not only by the deeds of his life, but by the position of the Polyeuktos commemoration day in the church calendar, the second important motif in the life of Saint Polyeuktos common to the life of first Byzantine christian emperor is the motif of idols. As Constantine the Great, the armenian saint too escaped the idols – by dashing them and trampling them underfoot.

There are several iconographical types of this saint in the Serbian milieu. He was portrayed as an old old man with white beard falling to his chest (fig. 1), as a gray-haired old man (fig. 2), or as an old man with curled dark hair and light beard (fig. 3a). He could also be portrayed as a middle-aged man with a gray hair, or as a very young man (fig. 4). He is sometimes depicted as an individual full length figure (fig. 2, 3) or in a bust (fig. 1). He was also portrayed as an individual figure in the Menologion cycle (January 9), while he is in one monument depicted at the the moment of the beheading by the sword (fig. 6).

